

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

USE OF ART THERAPEUTIC TECHNOLOGIES IN WORKING OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN PRIMARY SCHOOL

У статті проаналізовано нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти в Україні. Розглянуто питання організації освітнього процесу в інклюзивному класі. Аналіз основних нормативних документів щодо організації інклюзивного навчання показав на те, що вони видозмінювались разом з появою нових викликів. Узагальнюється, що сучасні освітні реформи вимагають зміни підходів до організації змісту інклюзивної освіти.

У статті автор викладає теоретичний аспект та практичні рекомендації щодо організації навчально-пізнавальної діяльності для дітей з особливими освітніми потребами. Розкрито інноваційну технологію – арт-терапію як здоров'язбережувальну технологію для роботи зі здобувачами освіти молодшого шкільного віку в умовах Нової української школи, що забезпечує комфортне психологічно-безпечне середовище, в якому відбувається індивідуально-творчий розвиток дитини. Акцентовано увагу на актуальності та специфіці застосування арт-терапевтичних технік. Визначено, що арт-терапія заснована на мобілізації творчого потенціалу людини, внутрішніх механізмів саморегуляції та зціленні, адже опанування дитиною з потребами мистецтва жити допомагає їй засвоїти інноваційні технології самомобілізації, які є важливими елементами для її розвитку. Встановлено, що завдяки міждисциплінарному характеру вона здійснює терапевтичний, корекційний вплив на психоемоційний стан молодшого школяра та організовує основні освітні функції.

Арт-терапевтичні технології дають змогу забезпечувати належне здоров'я дітей, розвивати здоровий спосіб життя, піклуватися про високий рівень їх самореалізації. З'ясовано переваги впровадження нетрадиційних технологій в освітньо-виховному процесі, в якому головною рушійною силою є вчитель, тому що вирішальним під час впровадження та поширення нововведень є суб'єктивний чинник.

Ключові слова: арт-терапія, здоров'язбережувальна технологія, інклюзивна освіта, законодавча база, освітній процес, діти з особливими освітніми потребами.

The article analyzes the regulatory and legal support of inclusive education of Ukraine. Considers the organization of the educational process in an inclusive classroom. Analysis of the basic normative documents on the organization of inclusive education showed that they have changed with the emergence of new challenges. It is generalized that modern educational reforms require a change in approaches to the organization of the content of inclusive education.

In the article the author presents the theoretical aspect and practical recommendations for the organization of educational and cognitive function for children with special educational needs. Disclosed an innovative technology – art-therapy as a mental health innovative preservation technology for primary school pupils in New Ukrainian School conditions. This technology provides comfortable psychologically safe environment in which child's individual and creative development occurs. Emphasis is placed on the relevance and specificity of use art-therapy techniques. Mastering by a child with a special need art of living helps his or her to master better innovative technologies of self-mobilization which are vital for his or her development. It was established that due to its interdisciplinary nature, it can make therapeutic and corrective effect on the student's psycho-physical condition and realize the basic educational function.

Art-therapy technologies make it possible to ensure the proper health of children, to develop a healthy lifestyle, to take care of their high level of self-realization. The advantages of introducing nontraditional technologies into the educational process are clarified. The main driving force behind innovation is the teacher, as the subjective factor is crucial in the implementation and dissemination of innovations.

Key words: inclusive educational, health-preserving technology, legal framework, educational process, children with special educational needs.

УДК 376

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/47.22>

Потюк С.В.,

аспірантка кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. 21 століття захопило людство прогресом науки і техніки, новітніми інформаційними технологіями, водночас, спостерігається низка негативних подій: COVID-19 та повномасштабне вторгнення Росії на територіальну цілісність України, що зумовило зміни в життєдіяльності й маленьких українців. Особливо важкі надзвичайні обставини мають значний вплив на психоемоційний стан дітей викликаний стресами, болем, страхом, що є передумовою численного збільшення захворюваності. В теперішній час простежується тенденція погіршення ментального

та фізичного здоров'я, відповідно в навчальних закладах спостерігається зростання кількості здобувачів освіти, що потребують особливого і тривалого психолого-педагогічного супроводу, соціальної та медичної допомоги. Перед освітянами та науковцями постає багато проблем пов'язаних зі здоров'ям здобувачів освіти, оскільки у час невизначеності та невпевненості зростає значення реабілітаційної функції освіти та школи. Виходом із наявної ситуації є розроблення та реалізація нових моделей організації в загальноосвітніх навчальних закладах освітнього процесу, спрямованого на закладання основ в здобувачів освіти здоров'язбережувальної компетентності,

що слугує умовою формування здорового способу життя. Усе дедалі значення набуває в Україні розвиток інклюзивної освіти, що забезпечує однаковий доступ до якісної освіти всіх дітей. Реалізація здійснюється відповідно до Закону України «Про освіту», в якому чітко простежується думка, що право на освіту забезпечується кожній дитині незалежно від стану її здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами досліджує значна кількість вітчизняних та зарубіжних науковців. Значний внесок у вивчення даного питання зробили Л. Даниленко, І. Луценко, О. Таранченко. Науковцями проведено значну кількість різнопланових досліджень і акцентовано увагу на те, що навчання в закладах загальної середньої освіти повинно охоплювати: загальноосвітню підготовку, корекційно-розвивальне та компенсаторно-адаптаційне навчання. Вивчення впливу арт-терапії на дітей із особливими потребами займаються А. Биков, І. Бех, Г. Іващенко, В. Кондрашин, Л. Обухова, Л. Одинченко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні в Україні проблема формування здорового способу життя дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання постає надзвичайно гостро. В той же час питання ефективності впровадження арт-терапевтичних технологій потребує подальших досліджень.

Мета статті полягає в аналізі тенденцій розвитку інклюзивної освіти та дослідження впливу арт-терапевтичних технологій на зміну емоційного стану дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збереження та зміцнення здоров'я громадян являє собою пріоритетним напрямом діяльності провідних держав. За допомогою системного аналізу документів було досліджено: Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Декларацію прав дитини (1959 р.), Конвенцію про права дитини (1989 р.), Конвенцію про права осіб з інвалідністю (1993 р.), які вважаються основою законодавчої бази для реалізації інклюзивної освіти в Україні.

Україна перебуває на рівні впровадження світових тенденцій: налагодження просвітницько-оздоровчої діяльності. Відповідно до Конституції України забезпечується право громадян на здоров'я, а також визначено, що цінність здоров'я людини – «одне з найголовніших немайнових благ особи», «стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів» [4]. Згідно з статтею 3 вищезазначеного документу простежується, що здоров'я є найвищою соціальною цінністю людини

та статтею 49, яка базується на гарантії права на охорону здоров'я населення [4]. У Законі України «Про загальну середню освіту» та «Про охорону здоров'я» наголошується на тому, що стратегічними завданнями визначено всебічний розвиток особистості та становлення духовного, психічного, фізичного та соціального здоров'я.

З 2010 року в Україні введені законодавчі та нормативно-правові акти, що забезпечують інклюзивну освіту в усіх ланках. Виданий Закон України № 2242-VI від 06.07.2010 року «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти (щодо організації навчально-виховного процесу)», Наказ Міністерства освіти і науки України № 912 від 01.10.2010 року «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання», Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 року № 588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року № 765 «Про внесення змін до деяких постанов КМУ щодо організації навчання осіб з ООП», постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15 вересня 2021 року.

1 січня 2022 року набула чинність постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15 вересня 2021 року, що регулює організацію інклюзивного навчання і скасовує чинність Постанови КМУ від 15 серпня 2011 р. № 872 та від 9 серпня 2017 р. № 588. Також, у цьому документі міститься тези про створення інклюзивних класів та розподіл освітньої субвенції здійснюватиметься за рівнями надання підтримки, визначено кількість дітей з особливими освітніми потребами, які мають змогу навчатись у одному класі відповідно до визначених рівнів підтримки, керівник закладу створює умови на організацію інклюзивного навчання у закладі загальної середньої освіти. Також набрала чинності Постанова КМУ від 28 липня 2021 року № 769 «Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 року № 530».

Міністерство освіти і науки України кожного року надає Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами. 26 квітня 2022 року Уряд затвердив зміни, тим самим спростив щодо порядку організації інклюзивного навчання в період воєнного стану: гранична кількість дітей з ООП в інклюзивних класах не застосовується, допускається застосування змішаної форми здобуття освіти, у закладі

можуть формуватися тимчасові інклюзивні між-класні групи. Метою змін – створення умов для продовження надання освітніх послуг.

Проаналізувавши законодавчі та нормативно-правові акти стосовно організації інклюзивної освіти, дає змогу стверджувати, що зроблено значний крок у розвиток інклюзивного освітнього середовища: збільшення обсягу субвенції для надання підтримки особам з особливими освітніми потребами, створення предметно-просторового середовища для усіх дітей відповідно до їх особливостей, потреб.

Успіх – це імпульс до емоційного благополуччя та становлення особистості, що закладено в Концепції “Нова українська школа”. Нова українська школа – це школа для всіх, в якій забезпечується успішна соціалізація дітей з особливостями розвитку (включаючи здобувачів освіти, які мають обмежені можливості, порушення психофізичного розвитку, з інвалідністю, порушенням поведінки, діти з іншого мовного та культурного середовища, обдаровані діти, і ті, кого незалежно від причини зараховують до групи ризику входять до числа дітей з особливими освітніми потребами [3, с. 3]), яка задовільняє потреби всіх учнів за умови реалізації універсального безбар’єрного середовища. За сучасних умов актуальною є проблема використання педагогічних технологій роботи з дітьми з обмеженими психофізичними можливостями.

Не викликає сумніву, що якість освіти учнів з особливими освітніми потребами залежить від педагогічної компетентності працівників освітніх закладів, їх професійного рівня, творчого потенціалу, ступеню готовності педагога до професійної діяльності в освітньому просторі загальної і спеціальної педагогіки. Для впровадження інклюзивної практики педагога-практика повинні змінюватися. Педагог повинен знати про норми та аномалії у психофізичному розвитку особистості, основні причини порушень психофізичного розвитку, класифікацію дітей із вадами психофізичного розвитку, категорії порушень психофізичного розвитку у дітей: виразні та сталі порушення слухової функції (пізно оглухлі діти, слабочуючі, глухі); стійкі порушення інтелектуального розвитку на основі органічного ураження центральної нервової системи (розумово відсталі діти); виразні порушення зору (слабозорі діти, сліпі); діти із затримкою психічного розвитку; важкі мовленнєві порушення (діти-логопати); діти з вадами опорно-рухового апарату; діти з вадами емоційно-вольової сфери, тощо. [6, с. 28] Важливо, щоб при організації навчально-пізнавальної діяльності було враховано особливості дітей з порушенням розвитку для підбору методів навчання, беручи до уваги потреби, використовуючи ефективний практичний досвід. Таким чином, діяльність вчителя в інклюзивному

класі спрямована на: організацію в класі доступного та безпечного середовища, створення атмосфери емоційного комфорту в учнівському колективі, формування взаємин співробітництва та прийняття особливостей кожного учня; використання інноваційних технологій та форм організації навчально-пізнавальної діяльності відповідно до можливостей учнів. [2, с. 121]

Особливе значення в класі має морально-психологічна атмосфера, метою якої є створення сприятливого психологічного фону для формування мотиву досягнення успіхів. Одним із аспектів у педагогічній діяльності, який виступає засобом соціалізації та індивідуалізації особистості та сприяє творчому розвитку педагога – мистецтво. В життя дитини природно вплітається творчість та є складовою її розвитку, оскільки у творчості вона відображає все, що її хвилює, та, що важливе. Інтенсивним впливом на особистість молодшого школяра є психотерапія мистецтвом, яка представлена чотирма основними напрямками: арт-терапія, драматерапія, музикотерапія і терапія танцем, що передбачає спілкування зі світом на рівні екосистеми, відключання від турбот, застосовуючи образотворчі, мовні, рухові і музичні засоби. Терапія мистецтвом – турбота про душу дитини за допомогою мистецтва, яка має грандіозний ресурс, що передбачає велику палітру видів діяльності: від зображувальної діяльності до тетралізації.

В останній час для підвищення пізнавальної активності дітей, сприянню сенсорному та руховому розвитку, концентрації уваги почали активно використовувати арт-терапію в комплексі з навчально-пізнавальною діяльністю. Саме за цієї технології здійснюється більш ефективний вплив на формування емоційної сфери, краще розвиваються різні компенсаторні властивості. Виділяють 4 аспекти арт-терапії:

- діагностика;
- корекція;
- терапія;
- профілактика [9, с. 114].

У корекційній педагогіці арт-терапія тлумачиться як синтез кількох галузей наукового знання (мистецтва, психології, педагогіки та медицини), тобто сукупність методик, що побудовані на застосуванні різноманітних видів мистецтва у своєрідній символічній формі та дозволяють за допомогою стимулювання креативних проявів дитини з особливостями психофізичного розвитку здійснювати діагностику та корекцію психосоматичних і психоемоційних порушень в особистісному розвитку. [1, с. 72]

Говорячи про діагностику, слід зазначити, що виконує дві функції: збір інформації про дитину та творче самовираження. Це означає, що арт-терапевтичні прийоми застосовуються як

допоміжний елемент у процесі діагностування усного мовлення, адже використання засобів мистецтва (музики, малюнку, казки, драматизації), тому діагностичні функції арт-терапії полягають у встановленні контакту, доброзичливого мікроклімату, налаштуванні дитини на гру, а не на процес її обстеження, створенні «ситуації успіху», відволіканні від основної проблеми у процесі обстеження мовлення [5, с. 79].

Методи арт-терапії для молодшого шкільного віку:

- Ізіотерапія – означає використання малювання. Для учнів початкової школи доцільно використовувати олівці чи фломастери, за допомогою яких деталізуємо зображення.
- Музикотерапія. В свою чергу поділяється на пасивну музикотерапію – прослуховування музичного твору та активну – участь у музичній діяльності.
- Казкотерапія – програвання і аналіз казок.
- Тілесно-рухова терапія – активні рухові вправи, техніки тілесної дії, вербальні способи вивільнення емоцій.
- Лялькотерапія – створення та використання ляльок з метою зцілення.
- Драматерапія – розігрування сюжету, акторська майстерність.
- Ігротерапія – терапія через гру, ігрові ситуації.
- Кольоротерапія – вплив колірної гами на дитину.
- Бібліотерапія – лікування та виховання за допомогою книг.

Для дітей молодшого шкільного віку арт-терапія проводиться у вигляді занять, які спрямовані на вирішення навчальних, корекційних та виховних завдань з урахуванням віку дитини, ступеня зрілості функціональних систем та особливостей психофізичного розвитку. Є дві форми: індивідуальна та групова, в залежності від мети та цілей. Найчастіше застосовується групова форма роботи. Відповідно до рекомендацій психологів необхідно проводити 1-2 заняття в тиждень [8, с. 15].

О. Сорока наголошує, що структура заняття із застосуванням арт-терапевтичних технологій не змінюється в залежності від зміни матеріалів. У кожному занятті простежуються етапи:

1. Налаштування на творчість – привітання, прослуховування музики, проведення ігор, коротке обговорення, роздуми, використання сюрпризного моменту.
2. Актуалізація візуальних, аудіальних, кінестетичних відчуттів.
3. Індивідуальна образотворча діяльність – розробка теми (малювання).
4. Активізація вербальної та невербальної комунікації – показ малюнків і розповідь про них.
5. Колективна робота в малих групах – проведення ігор.

6. Рефлексивний аналіз – підтримка один одного, прощання [7, с. 148-149].

Рефлексія є завершальним етапом, який слугує вербалізації думок, переживань, які виникали і молодших школярів протягом заняття.

Сьогодні простежуємо, що впровадження на заняттях мистецтва креативних методик передбачають можливості для розвитку творчого мислення, уяви, фантазії, розкриває внутрішній потенціал дітей. У контексті використання арт-терапії з дітьми, які мають мовленнєві порушення відбулися ефективні зміни, а саме: вдосконалення артикуляційної моторики, дрібної моторики пальців рук та загальної моторики; збагачення словникового запасу; закріплення вимови поставлених звуків; розвиток мовленнєвого дихання; розвиток слухової та мовленнєвої уваги та пам'яті; виховання інтонаційної виразності мовлення; спонукання мовленнєвої комунікації.

На підставі проведених занять з використанням арт-терапевтичних технологій можна стверджувати, що учні захоплюються творчістю, виражають свої почуття, виявляють експресію, діляться переживаннями, які важко виразити словами, співпереживають, підтримують один одного. Вони отримують задоволення від творчого процесу.

Висновки. Аналіз джерельної бази дав змогу констатувати поступове вдосконалення нормативно-правової та науково-методичної бази в контексті інклюзивної освіти та роботи з дітьми з особливими освітніми потреби.

У ракурсі нашого дослідження арт-терапію можна визначити, як ефективний метод впливу на дітей з особливими освітніми потребами з метою стабілізації емоційно-чуттєвого стану за допомогою творчої діяльності, що визначає, яким чином здобувач освіти просувається власною траєкторією розкриття внутрішнього потенціалу та дозволить швидше проходити складні етапи в житті, зцілитися та відновити здоров'я. Узагальнюючи досвід впровадження арт-терапії, можна зробити висновок: молодші школярі охоче сприймають та включаються у таку форму роботи, вона їм до вподоби та цікава, бо інтелектуально доступна за психологічними та розвитковими потребами. Тоді як дітям не завжди вдається підібрати слова та виразити думки і почуття, які турбують, а за допомогою художньої діяльності їм простіше це зробити, бо говорити легше від імені образу, а не самого себе.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо передусім у вивченні особливостей застосування та впливу арт-терапевтичних технологій на дітей з особливими освітніми потребами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании. Учеб. для студ. сред и высш. учеб. заведений / Медведева Е.А., Лев-

ченко І.Ю., Комиссарова Л.Н, Добровольская Т.А. – М.: Академія, 2001. 247 с.

2. Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

3. Колупаєва А.А, Таранченко О.М. Педагогічні технології інклюзивного навчання. Харків: Вид-во "Ранок", ВГ "Кенгуру", 2018. 160с.

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 № 254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 09.05.2022)

5. Ленів З. П. Арт-терапія в процесі діагностування усного мовлення старших дошкільників. Психолінгвістика. 2014. Вип. 15. – С. 73-84.

6. Пантюк, Т. І., Ярушак, М. І., Прейс, Н. І., & Потюк, С. В. Інноваційні технології як чинник формування здорового способу життя дітей. *Гірська школа українських Карпат*. 2019. № 21. С. 25-29.

7. Сорока, О. В. Арт-терапія як фактор збагачення творчості вчителя початкової школи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 64, С. 145-151.

8. Тарарина Е. Практикум по арт-терапії в роботі з дітьми : науч.-метод. посіб. К. : АСТАМИР-В, 2021. 256 с.

9. Федій О.А. Естетотерапія: навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. К.: "Видавництво "Центр учбової літератури", 2021. 304 с.